БАТЛАВ.

УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН

Х.ТЭМҮҮЖИН

.....

2026 оны 02 дугаар сарын 20-ны өдөр

ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ

Нэг.Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

Монгол Улс чөлөөт нийгмийн тогтолцоонд шилжиж анхны ардчилсан шинэ Үндсэн хуулийг 1992 онд батлан гаргахдаа Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах баталгаа болгон, Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрх бүхий Үндсэн Хуулийн шүүхийг Үндсэн хуулийн цэц нэртэй хуульчилсан нь дэлхийн ардчилсан олон улсын түгээмэл чиг хандлагад нийцсэн алхам болсон.

Монгол Улсын Бага Хурлаас 1992 оны 5 дугаар сарын 8-ны өдөр Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийг батлан Үндсэн хуулийн цэцийг байгуулж, түүний үйл ажиллагааг зохицуулах анхны эрх зүйн суурь тогтолцоог бүрдүүлсэн чухал шийдвэр байсан ч нийгмийн дэвшилдээ нийцүүлэн дорвитой өөрчлөлт хийлгүй 34 жил өнгөрсөн байна. Энэ хууль нь Монгол Улсад Үндсэн хуульт ёсыг бататгаж, Үндсэн хуулийн хяналтын тогтолцоог бий болгоход түүхэн үүрэг гүйцэтгэсэн боловч энэ хугацаанд зарим нэмэлт, өөрчлөлт орсныг эс тооцвол Үндсэн хуулийн эрх зүйн хөгжил, орчин үеийн эрх зүйн онол, үзэл баримтлал, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн суурь үзэл санаа, зарчим, ардчилсан засаглалын шинэчлэл, мөн Монгол Улсын эрх зүйн тогтолцоонд хийгдэж буй өргөн хүрээтэй шинэтгэлийн үзэл санааг бүрэн дүүрэн тусгаж чадахгүй болжээ.

Монгол Улсын тухайд өмнө нь Үндсэн хуулийн биелэлтэд хяналт тавьж, Үндсэн хуулийн маргаан шийдвэрлэж ирсэн практик туршлага, энэ талаарх онолын суурь болон харьцуулсан судалгаа хангалттай хийгдэж байгаагүй үед уг хууль батлагдсан. Үүнтэй холбоотой хуулиар зохицуулбал зохих зарим харилцааг зохицуулалтгүй орхигдуулсан болон чиг үүргийн давхардал, хийдэл, Үндсэн хууль хэрэглэх явцад гарсан зөрчил, Үндсэн хуулийн шүүх мөн, биш болох тухай маргаан, үл ойлголцол нь энэ институцийн чиг үүргийг илүү тодорхой, Үндсэн хуулийн шүүх болох тал руу илүү бодитой шийдэл хийх шаардлага үүсгэж байна.

Үндсэн хууль судлаачид энэ хууль нь Үндсэн хуулийн хяналтыг бүрэн утгаар хэрэгжүүлэх боломжийг хязгаарлаж байна гэж шүүмжилж ирсэн бөгөөд уг шүүмж сүүлийн жилүүдэд хуульч, эрдэмтэн судлаачдын дунд улам бүр тод илэрхийлэгдэж, академик хүрээнд энэ шүүмж санал судлаачдын нэгдсэн байр суурь болох хандлага давамгайлах боллоо. Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль

тогтоомжийг боловсронгуй болгох, Цэцийн хараат бус, бие даасан, мэргэшсэн байдлыг бэхжүүлэх, Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнийг нэр дэвшүүлэх, томилох процессыг ил тод, нээлттэй, олон талын оролцоотой болгох, иргэний үндсэн эрхийн бодитой хамгаалалтыг бий болгон үндсэн эрхийн маргааныг Үндсэн хуулийн цэц хянан шийдвэрлэдэг болгох, процессын тодорхой, шударга байдлыг дээшлүүлэх нь зүйтэй талаар бид олон эрх зүйн баримт бичиг, хөтөлбөрүүдэд тусгаж ирсэн.

Иймд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийг дэлхийн бусад улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн нийтлэг жишигт ойртуулах, үндсэн эрхийн болон эрх мэдэл хуваарилалтын маргааныг Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалд нийцүүлэн онолын түвшинд, хараат бус, шударга, бодитой шийдвэрлэх эрх зүйн орчин, баталгааг бүрдүүлэх үүднээс Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийг шинэчлэн найруулах шаардлага үүсээд байна.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолоор баталсан "Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр"-ийн Засаглалын бодлого бүлгийн "Хараат бус, бие даасан шүүх, хүний эрхийг дээдэлсэн эрх зүйн шинэтгэл" хэсгийн 4.4.2 дахь заалтад "Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн хараат бус, бие даасан, ил тод байдлыг хангаж, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож Үндсэн хуульт ёс, хууль дээдлэх ёс, хүний эрхийг хангах тогтолцоог боловсронгуй болгоно" гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 12 дугаар тогтоолоор баталсан "Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл"-ийн 84, 85-д Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай /Шинэчилсэн найруулга/, хуулийн теслийг боловсруулж Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэхээр заасан.

Мөн Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 4.1.1.1 дэх хэсэгт "Иргэний үндсэн эрхийн маргааныг шийдвэрлэх, эрх мэдэл хуваарилалтын хяналт, тэнцлийг хангуулах чиглэлээр Үндсэн хуулийн цэцийн бүрэн эрхийг тодотгоно" гэж заасан төдийгүй Монгол Улсын Их Хурлаас 2024 оны 11 сарын 15-ны өдөр баталсан "Монгол Улсын Их Хурлын 2024-2028 оны стратеги төлөвлөгөө"-ний стратегийн зорилго 1-д "Монгол Улсын Их Хурал хүн төвт, хүний эрх, эрх чөлөөг дээдэлсэн үзэл санааг төгөлдөржүүлнэ" гэж заасан бий.

Хуулийн төслийг боловсруулахдаа Үндсэн хуулийн цэцийн хараат бус, бие даасан байдлыг нэмэгдүүлэх, шударга, үр нөлөөтэй ажиллагааг бэхжүүлэх, иргэдээс Цэцэд хандан иргэн өргөдөл, мэдээлэл гаргах, эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан хүсэлт гаргах хүрээ хязгаарыг тодорхой болгож, Үндсэн эрхийн өргөдлийг Цэцэд гаргах шинэ механизмыг нэвтрүүлснээр Цэцийг олон улсын жишгийн дагуу Үндсэн хуулийн шүүхийн загвараар хөгжих эрх зүйн орчныг бий болгох, Цэцийн бага, дунд, их суудлын хуралдааны эрх хэмжээ, хэлбэр, зохион байгуулалтыг нарийвчлан зохицуулах, Цэцийн шийдвэрт тавих шаардлагыг тодорхой болгох зэрэг чиглэлийг баримтлахаар заасан болно. Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль тогтоомжийг сүүлийн жилүүдэд шүүх эрх мэдлийн хүрээнд хийгдэж байгаа шинэтгэлтэй уялдуулах, Үндсэн хуулийн цэцийн бие даасан, хараат бус, хариуцлагатай байдлыг дээшлүүлэх, Үндсэн хуульд заасан Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих бүрэн эрхийн хүрээнд иргэний үндсэн эрх,

төрийн эрх мэдэл хуваарилалтыг хамгаалж хангуулах талаар Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг нарийвчлан, ардчилсан болон хууль дээдлэх зарчмыг харилцан тэнцвэртэй, үр нөлөөтэй зохицуулах үзэл баримтлалын хүрээнд хуулийн төслийг боловсруулаа. Өөрөөр хэлбэл Үндсэн хуулийн хяналтыг Үндсэн хуульд тунхагласан зарчим, үнэт зүйлс, ойлголтуудтай, түүнчлэн ардчилсан засаглал, хуулийн засаглалын олон улсын стандартад нийцтэйгээр хэрэгжүүлэхэд гол анхаарлаа хандууллаа.

Жич: "Иргэний үндсэн эрхийг хамгаалаагүй, төрийн эрх мэдлийг хуваарилаагүй үндсэн хууль бол Үндсэн хууль биш" гэх дэлхий нийтийн үндсэн хуульт ёсны нийтлэг үзэл санаа Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан "Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт" гэх бүрэн эрхийг иргэний үндсэн эрхийн болон төрийн эрх мэдлийн хуваарилалтын маргааныг Үндсэн хуулийн цэцийн хяналтад оруулах үзэл баримтлалын гол үндэслэл болж буйг дурдах нь зохистой болов уу.

Хоёр.Хуулийн төслийн ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ.

Хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлд заасан Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах баталгаа болох Үндсэн хуулийн цэцийн Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэх үндсэн зарчим, зохион байгуулалт, бие даасан байдлын баталгаа, Цэцийн гишүүний эрх зүйн байдлыг тогтоох зорилгоор боловсруулаа.

Хуулийн төсөл нь таван бүлэг, 23 зүйлээс бүрдсэн бөгөөд:

Нэгдүгээр бүлэгт, нийтлэг үндэслэлийн талаар буюу хуулийн зорилго, Үндсэн хуулийн цэц, түүний бүрэн эрх, цэцийн үйл ажиллагааны зарчмын талаар.

Хоёрдугаар бүлэгт, Үндсэн хуулийн цэцийн бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалтын талаар буюу цэцийн гишүүнд тавих болзол, шаардлага, нөхцөл, цэцийн гишүүнийг томилох үйл ажиллагаа, цэцийн гишүүний бүрэн эрх эхлэх, үргэлжлэх, дуусгавар болох зохицуулалт, цэцийн гишүүний тангараг, цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүн, цэцийн дарга, түүний бүрэн эрх, цэцийн тамгын газрын чиг үүрэг, зохион байгуулалтын талаар.

Гуравдугаар бүлэгт, цэцийн гишүүний хараат бус, цэцийн бие давсан байдлын талаар буюу цэцийн гишүүний хараат бус байдал, эдийн засаг, нийгмийн баталгааны талаар болон цэцийн үйл ажиллагааны баталгаа, цэцийн төсөв санхүүгийн бие даасан байдлын талаар.

Дөрөвдүгээр бүлэгт, цэцийн гишүүний хариуцлагын талаар буюу цэцийн гишүүний үйл ажиллагаандаа баримтлах зарчим, хүлээх үүрэг, хориглох, хязгаарлах зүйл, цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татах, бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх зохицуулалтыг тусгалаа.

Тавдугаар бүлэгт, бусад зохицуулалтын талаар буюу хууль зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага, хуулийг дагаж мөрдөх журмын зохицуулалт, хууль хүчин төгөлдөр болох хугацааг тусгасан.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн үр дагавар

Хуулийн төсөл батлагдсанаар Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц бусад улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн жишигтэй адил болох нөхцөл бүрдэж, хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн байгууллагаас хараат бус, бие даасан үйл ажиллагаа явуулах эдийн засаг, нийгэм, улс төр, эрх зүйн баталгаа хангагдах, Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих үүргээ бүрэн дүүрэн гүйцэтгэх боломж бүрдэнэ.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалд нийцүүлэн Үндсэн хуулийн шүүх болохыг нь хуульчлан тодорхойлох төдийгүй энэ нь иргэний үндсэн эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, төрийн эрх мэдлийн хуваарилалтыг хангуулах баталгаа болж, Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчин бүрдэнэ. Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлд заасны дагуу Цэц бүрэн эрхийнхээ хүрээнд маргаантай асуудлыг хянан үзэж, дүгнэлт гаргах, дахин хянан үзэж эцсийн шийдвэр гаргаж, Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлд заасан маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчин тодорхой болно.

Хуулийн төслөөр Цэцийн гишүүний хараат бус байдлыг хангаж улс төрийн болон бусад зүй бус нөлөөллөөс ангид байлгах зорилгоор Цэцийн гишүүнд тавих болзол, шаардлага, нөхцлийг тодорхой болгон Үндсэн хуулийн шүүхийн шүүгчид тавих шаардлагад дүйцүүлэн тогтоов.

Цэцийн нийт гишүүний гурваас доошгүй нь шүүн таслах ажлын туршлагатай, гурваас доошгүй нь эрдэм шинжилгээний ажлын туршлагатай байх бөгөөд Цэцийн гишүүнээр зөвхөн нэг удаа дахин томилж болохоор зааснаар Цэцийн үндсэн эрхийн маргаан хянан шийдвэрлэх чиг үүрэг шүүхийн жишгээр ажиллах, шийдвэрийн үндэслэл судалгаанд үндэслэх, Цэцийн гишүүний хараат бус ажиллах нөхцөл дээшлэнэ гэж үзлээ.

Цэцийн гишүүнийг санал болгох эрх бүхий этгээдийн хүсэл зоригоос шалтгаалан цэцийн гишүүнийг санал болгохгүй хугацаа алдах тохиолдол гарч байсныг засах зорилгоор нэр дэвшүүлэх болон томилгооны хугацааг тодорхой болгож, нэр дэвшигчийг хэрхэн сонгон шалгаруулах талаар нарийвчлан зохицуулав.

Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг хүлээн авах, Бага суудалд хуваарилах, Бага, Дунд суудлын бүрэлдэхүүн, хуралдаан даргалагч, илтгэгч гишүүнийг томилох, маргааныг Дунд суудалд хуваарилахдаа урьдчилан мэдэх боломжгүй, санамсаргүй тохиолдлоор сонгож нөхцөлийг хангаснаар цэцийн үйл ажиллагааны хараат бус, бие даасан байдал хангагдана.

Цэц Үндсэн эрхийн маргаан шийдвэрлэх болж, Цэцэд хандах хүрээ нэмэгдэж байгаа учир үүнтэй уялдуулан Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн нь маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг үр нөлөөтэй, чанартай явуулахын тулд Цэцийн гишүүн нь туслахаас гадна Цэцийн гишүүний удирдлага дор маргаан хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой судалгаа хийх чиг үүрэг бүхий гурав хүртэл судлаачтай байх зохицуулалтыг Улсын дээд шүүхийн шүүгчийн нэгэн адил тусгасан бөгөөд ингэснээр цэцийн гишүүний үйл ажиллагаанд мэргэжил, арга зүй, техник, зохион байгуулалтын дэмжлэг нэг мөр хангагдана. Энэ нь нөгөө талдаа иргэдийн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдлүүлэхэд суурь дэмжлэг болно.

Цэц Үндсэн хуулийн шүүх болохын хувьд бусад шүүхийн шүүгчийн нэгэн адил Цэцийн гишүүн маргаан хянан шийдвэрлэх явцад хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас гадуур нөлөөлөхөөр оролдсон үйлдэл, үйл ажиллагааг тэмдэглэн баталгаажуулах зорилгоор нөлөөллийн мэдүүлэг хөтлөх зохицуулалтыг тусгалаа.

Дөрөв.Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, түүнийг хэрэгжүүлэх зорилгоор цаашид шинээр боловсруулах буюу нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох хуулийн талаарх санал

Үндсэн Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцүүлэн боловсруулсан бөгөөд уг хуулийн төсөлтэй хамт Хууль хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн төслийг боловсруулна.

--oOo--